

de fra de høje indtrædelsesbeløb, der ofte stilledes som betingelse for medlemskab – for at begrænse tilgangen og dermed den ofte alt for hårde konkurrence!

Troels Dahlerups bemærkninger om forfatterens blinde tiltro til kildematerialets »fortsatte ynk og jammer« er ret uforståelige. Der henvises til interesseorganisationernes vigtigste opgave dengang som nu »at gøre myndighederne opmærksomme på, at erhvervet fortsat havde al mulig behov for hjælp, beskyttelse og regulering af uddannelse, fastsættelse af »autorisationsgrænser« osv.« Men bogens opfattelse af håndværkerens forhold bygger slet ikke på sådanne organisationsudtalelser; den bygger derimod på analyser af løntal og priser, boligstørrelser, formue, levestandard osv. Læser man bogen tænksomt, vil man næppe finde grund til at mene, at dens »bestillingskreds vil grine lumsk i skægget over forfatterens blinde tiltro til kildematerialets fortsatte ynk og jammer.« Ikke af *dette*.

Som andre sider af socialhistorien må håndværkerhistorie være gennemtænkt og velproportioneret, med placering af de enkelte elementer i deres helheder, herunder også de forskellige erhvervs- og socialgrupper i en samlet helhed. Dahlerups anmeldelse hviler ikke på et gennemtænkt helhedssyn. En malerisk detalje i bogen, om nogle bygningshåndværkere, der en augustdag i 1637 fik penge til et par ekstra kander øl, på grund af det varme vejrlig, bliver for Dahlerup »kulturhistorisk . . . nok så givende« som forsøgene på at placere håndværkerne økonomisk. Hvor er proportionerne?

Desværre er Troels Dahlerups holdning til håndværker- og socialhistorien ikke ualmindelig. Spørgsmålet må blive: skal vi køre videre med en traditionel holdning til håndværkere og socialhistorie som den, vi møder i Dahlerups anmeldelse af Håndværkets kulturhistorie? Vil det være urigtigt og halsløst at forsøge at nå til en bedre forståelse af håndværkeres – og andre erhvervs- og socialgruppers – økonomiske og sociale stilling også i 1500-1600-årene, gennem analyser af det rige og alt for lidt udnyttede kildemateriale i lensregnskaber, rådstuearkiver med kæmner- og

skatteregnskaber og grundtakster, kirke- regnskaber, kirkebøger, tingbøger osv.?

Anders Mønrad Møller: Etatsjubilæum og toldhistorie

En strøm af publikationer markerede i 1982 et 350-års jubilæum for det danske toldvæsen, og har man ikke før vidst det, så vil det af de mange titler hurtigt fremgå, at også hér havde Chr. IV en finger med i spillet. Danmarkshistoriens ubestridt mest populære monark var ansvarlig for toldetatens tilblivelse!

Der melder sig den mistanke, at denne kongelige persons inddragelse er faldet svært belejligt ved et jubilæum som dette. Men retfærdigvis skal det med det samme understreges, at der bag festligheder og publikationer har ligget en stigende interesse for toldhistorien, som i de sidste fem, seks år også på mange andre måder har sat sig spor. Herom senere. Og hvad angår Chr. IV, så opfandt han naturligvis ikke hverken told eller toldere. Men det må vel gælde for toldjubilæer, som det gælder for byjubilæer, at de kan fastsættes efter tid og lejlighed, og 1632 var faktisk året, da en grundlæggende organisering af et toldvæsen fandt sted.

Dokumentationen herfor har Direktoratet for Toldvæsenet selv fremlagt med den nydelige tredobbelte udgave af '*Christian den Fjerdes Ordinans om Toldens Oppebørsel af 12. januar 1632*'. I 10.000 nummererede eksemplarer er udsendt et hefte, som ikke alene rummer en faksimileudgave, men sandelig også en transkription plus en omskrivning til – såvidt muligt – moderne dansk. Hermed er man en kildeudgave rigere, som kan sættes på plads i reolen.

Ordinansens genoptryk udkom præcist på dagen i januar 1982 og kunne alene af den grund ikke komme med i den omfattende *Dansk Toldhistorisk Bibliografi*, som er et andet af Direktoratets bidrag og som dækker tiden til og med netop 1981.

Chr. IV's ordinans var nu næppe heller kommet med i bibliografien, eftersom denne slet ikke rummer love, forordninger og lære- bøger. Og hermed er man med det samme

fremme ved de problemer omkring afgrænsning og systematik, som altid gør sig gældende.

I det foreliggende tilfælde medfører den valgte afgrænsning f.eks., at mere eller mindre fyldig omtale af toldforhold i en række købstadshistorier har betydet, at disse er kommet med. Til gengæld er en kildeudgave som V. A. Sechers »Corpus Constitutionum Daniae« udeladt, selv om den blandt andet gengiver toldruller fra Chr. IV's tid – også fra før 1632 – og på samme vis er L. Laursens »Danmark-Norges traktater 1523–1750« ladt uomtalt på trods af toldhistorisk set uhyre centrale afsnit om traktater og ikke mindst baggrunden for disse.

Alt efter temperament og interesse vil man kunne sætte fingeren på dette eller hint. Men man bør nok slå fast, at Dansk Toldhistorisk Bibliografi i øvrigt er lagt meget bredt an, og at den med sine små 4000 numre giver indgange til ikke alene toldhistoriske emner i snæver forstand, men også til mange »naboemner«. At den personalhistoriske del er fyldig, siger sig selv.

Man har derfor med denne bibliografi fået et værktøj til glæde for andre end toldhistorisk interesserede, og bogen vil som andre historiske specialbibliografier være særdeles velkommen. Man kan vel også med styrke fremhæve det fortjenstfulde i, at man *nu* udgiver det fornuftige fremfor det fuldkomne om 50 år. Og i den årelange venten på en fortsættelse af Dansk Historisk Bibliografi kan man kun påskønne et behjertet initiativ som dette, udkommet punktligt i det toldmæssige jubilæumår.

Mens de nævnte to publikationer er udsendt centralt, fra Direktoratet i København, har man også andetsteds ønsket at fejre den runde dag. Man kan så spekulere på, om der ligger noget særligt bag det faktum, at der udelukkende er kommet skrifter så at sige fra hjørnerne i riget, fra Bornholm i øst, det dybe syden på Falster og det fjerne nordvestlige Thisted! De tre små bøger viser noget om, hvor forskelligt den lokale toldhistorie kan gribes an.

Bodil Tornehaves om det bornholmske toldvæsens historie giver en kronologisk gen-

nemgang fra 1500-tallet til dagen i dag, opbygget omkring rækken af bornholmske toldere og med små kig i ældre tiders toldregnskaber, billeder af senere tiders toldkammerbygninger og en skitsering af den seneste centralisering, som betyder at Bornholm nu igen – som i 1700-tallet – udgør ét tolddistrikt.

I Nykøbing Falster har man valgt en kort indledning, men ellers en topografisk opdeling med opslag om de enkelte toldsteder, Bandholm-Maribo, Gedser, Nakskov, Nysted, Rødby, Saksøbing, Stubbekøbing og Nykøbing. De fleste afsnit slutter med »indtil toldvæsenets rationalisering satte ind i 1967 . . .« og det står klart, at meget indenfor toldvæsenet i løbet af ganske kort tid er blevet særdeles »historisk«.

En helt anden form har Bent Jensens bidrag fra Thisted Distriktstoldkammer fået. Stoffet bringes emneopdelt med nyt og gammelt sammen. Ganske fikst er bogen også tænkt anvendt til undervisningsbrug, og med omtalen af toldvæsenets nutidige arbejde får den udefra kommende et velkomment indtryk af dette, selv om det hele bliver noget kortfattet og kalejdoskopisk.

Broget er også personalebladet Toldetatens særnummer. Her har mange forskellige fra etaten bidraget med skitser og toldhistoriske noter af meget forskelligt præg. Knastørre redegørelser veksler med særdeles muntre afsnit – og udefra er bl.a. hentet helsingørbispenes nytestamentlige hilsen om »toldere og syndere«. Det hele er overmåde velillustreret.

Atter forekommer det for den udenforstående, at der er mest udbytte at hente i de afsnit, som drejer sig om den allerseneste udvikling i etaten: de store ændringer og omlægninger fra midten af 1960'erne og fremefter. Der er både sket strukturelle og organisatoriske revolutioner fra top til bund, og ikke mindst momsens indførelse har betydet en helt radikal ændring af arbejdsområderne. Told i gammeldags forstand spiller nu kun en forsvindende rolle i forhold til moms, giftskatter og energifgifter. Lige inden jubilæet indkasseredes 60 milliarder i moms, 25 milliarder i andre afgifter og kun en enkelt i told! At så meget så hurtigt er blevet fortid fremgår

også med stor styrke i de underholdende »erindringsafsnit«, som tillige indgår i etatens jubilæumsnummer. Toldernes arbejdsvilkår og virkeområde for bare en snes år siden var så utroligt meget anderledes.

Nu har de sidste årtiers hastige udvikling også stået klart nogle år før det aktuelle jubilæum gav anledning til at se sig tilbage over skulderen. Toldvæsenets daværende direktør gav i 1977 meget klart udtryk for, at travlheden med at organisere og rationalisere havde medført en forsømmelse af en pligt til at knytte fortiden til fremtiden. Og det var en udtalelse, der fremsattes ved stiftelsen af Toldhistorisk Selskab i slutningen af 1977.

Toldhistorisk Selskabs ansigt udadtil er det lille tidsskrift i »skalkformat« med det hyggelige navn *Zise*. Det lidt uforpligtende – og billige – udstyr falder godt i tråd med den mangel på højtidelighed, som er velgørende – man har lykkeligt undgået det stivbenede og fornemme, som ville have fulgt med en årbog på glittet papir.

En gennemgang af de første fem årgange viser, at det i vid udstrækning er lykkedes at forene – eller balancere mellem – det seriøse og det underholdende. Etatens egne har bidraget med både erindringsstof og historiske artikler og anført af redaktørerne Jan Kanstrup og Mikael Venge har faghistorikere inkvireret i skrivebordsskuffer efter egnet stof. Af og til har der været tale om et mildt, men effektivt pres for at skaffe artikler til *Zise*, hvad anmelderen kan tale med om.

Resultatet er blevet en meget bred vifte rent emnemæssigt – lige fra toldordinansers tilblivelse til smugleres opsnappelse, artikler om uddannelsen i ældre tid, om punktafgifterne på elskede forbrugsvarer, om toldvæsenets bygninger og om meget andet. De rene erindringsartikler er måske nok af vekslende kvalitet – et problem for ikke-etatsfolk er af og til en meget høj grad af toldmæssig indforståethed – men de bedste i denne kategori er simpelthen fremragende.

Det skulle af ovenstående være fremgået, at *Zise* absolut henvender sig til andet godfolk end toldere, men at dette naturligvis først og fremmest har kunnet lade sig gøre i kraft af tilstrækkelig opbakning indenfor etaten selv.

At man så kan blive lidt bekymret for tidsskriftet på længere sigt er en anden sag. For på et eller andet tidspunkt vil fagfolkene nævnte skuffer nu nok være tomme for stof af toldhistorisk relevans, mens de mest oplagte erindringskrievere vil have skrevet sig ud. Og hvad så!

Til alt held har Toldhistorisk Selskab ved siden af *Zise* også en hyppig udgivelse af selvstændige publikationer. Et par eksempler angiver her spændvidden. I 1979 kom Jens Bruhns *Toldboder – set på grafiske blade*. Disse er hentet mange forskellige steder fra og man får ikke alene toldbygninger at se, men også indtryk af havneliv og posekiggeri. Billederne stammer fra 1600-tallet og frem til slutningen af forrige århundrede, og så har udgiveren endda holdt sig strengt til det grafiske, så flere bøger må kunne udgives ved inddragelse af tegninger, malerier og fotografier.

En helt anden type publikation foreligger med genudgivelsen af Jens Jensens bog *Det danske Gendarmerikorps*, som af udgiveren Lars Bjørneboe er forsynet med en efterskrift. Man kan måske undre sig over, hvad gendarmen har med told at gøre, men forklaringen ligger i, at gendarmerikorpsset efter 130 års omskiftelig tilværelse i 1969 endte med at indgå i toldetaten. Man har altså med ajourføringen af Jens Jensens bog, der oprindeligt kom i 1938, fået sluttet af med manér og med honorør for et korps, som man også tidligere havde haft megen berøring med.

Grænsegendarmeriet var egentlig oprettet i 1838 til bekæmpelse af smugleri ved Holstens sydgrænse, men flyttedes senere nordpå i kraft af velkendte politiske begivenheder. Fra begyndelsen skulle korpset assistere toldvæsenet, men var i øvrigt militært organiseret. Og hermed er fra første færd angivet det lille korps' »identitetsproblem«, som vist plagede det helt til det sidste. Den »holstenske tone« fandtes endnu helt til »vore dage«, det vil sige helt til efter 1920, da forfatteren, selv grænsegendarm, går over i jeg-form, og blandt andet stiller spørgsmålet, om grænsegendarmen nu var politi, tolder eller soldat? I slutningen af 1940'erne blev det fastslået, at gendarmene ikke mere skulle have militære opgaver, i midten af 50'erne overvejedes en indlemmelse

i politiet, men det endte altså, som nævnt, med en indkorporering i toldvæsenet på et tidspunkt, da det først og fremmest var illegal varetransport over landegrænsen, der var problemet. Grænsegendarmerne, der så tit og på så mange måder kunne føle sig i klemme, har dermed i Bjørneboes efterskrift fået et velovervejede eftermæle.

Smuglerbekæmpelse ved den danske sydgrænse og i det øvrige lands havnebyer såvel som til søs og i lufthavnen står nok i den almindelige bevidsthed som den traditionelle opgave for den – forhåbentlig – tjenstivrige tolder. Men ret beset har der alle dage været tale om en delopgave, som efterhånden er af begrænset omfang. Går man på Toldmuseet – for nylig reetableret i direktoratets store grå bygning i Amaliegade i København – ses smugleriet at have fået *sit* ved udstilling af fiduser, som er lærerige, men altså ikke mere anvendelige. De ér afsløret. Men tyngdepunktet i udstillingen er ikke uden årsag vejerbodsinventaret, som udenfor den sparsomme åbningstid kan skimtes bag ruderne ud til havnepromenaden. Også Vejerboden, hvor man indtil for få år siden pakkede ud og tarifferede, er i dag i den grad fortid og er med rette kommet på et museum, som i etatens eget regi er opstillet med forrygende effektivitet. Der er ingen tvivl om Toldvæsenets iver for at vise fortiden frem på så nutidigt et sted som direktoratets nye bygning. Og skulle man komme indenfor i gangene i Amaliegade, vil man opdage, at fortiden i form af billeder også breder sig på væggene udenfor museet, mens man ved at kigge i den officielle årsberetning om »Toldvæsenets aktiviteter« kan konstatere, at billedmateriale hentet frem fra arkiverne bruges som hvile for øjet mellem opgørelserne af de mange momsmilliarder.

Når man er vant til mere eller mindre velbegrundet skelnen mellem rigshistorie og lokalhistorie, topografisk opdelt historisk virksomhed overfor landsdækkende organisationer, lokale museer kontra et Nationalmuseum og frit svævende specialmuseer, kan det være svært at indpasse det hastigt fremvoksende »toldhistoriske« med selskab, tidsskrift, publikationsrække og museum, alt under

samme tag – når da ikke dele af samlingerne er på tourné til landets distriktstoldkamre.

Baggrunden for denne blomstrende etats-historiske interesse er strejft flere gange og kan ikke reduceres til modepræget nostalgi. Dertil er der for mange vidnesbyrd om de omkalfatring, der helt åbenbart har fået toldetatens folk til at hage sig fast i fortiden før den blev helt væk. Og det er i sig selv tankevækkende. Man må kunne vente sig noget lignende fra Post- og Telegrafvæsenets side, hvor filatelen vist hidtil har domineret svært, eller fra De danske Statsbaner, hvor veterantogene på samme måde morsomt, men ensidigt har fanget interessen. Politiet er ryktesvis i gang med initiativer, men ellers ser det ud til at Direktoratet for Toldvæsenet er kommet til at spille en pionerrolle i kraft af den store bredde, hvormed man har sat ind. Og andre beboere i »det historiske danske landskab« må altså vænne sig til denne nye type som repræsentant for etatshistorien.

Det etatsprægede er nu nok ikke uden problemer. I toldvæsenet *kan* man selv, men er i øvrigt helt åbenbart også interesseret i at vise det for omverdenen. »Korpsånden« er utvivlsomt en styrke, og praktiske er man også. Efter sigende betaler tolderne medlemsgebyr til Toldhistorisk Selskab ved EDB-styret fradrag i lønnen, en slags abonnement ved kilden, som mangan lokalhistorisk forening kunne misunde dem.

Men svagheder ligger vel også gemt i etatens mere eller mindre selvvalgte dominans. I strømmen af publikationer i jubelåret savnes én bestemt ting. Mængden af artikler og specielle udgivelser kan ikke skjule savnet af en bred, grundig, fagligt forsvarlig Dansk Toldhistorie som ryggrad i det hele. Den ville være til ligelig glæde i som udenfor Toldstaten. Manges bestræbelser ville have kunnet være udnyttet i et sådant værk, som i sig selv måtte kunne danne udgangspunkt for nye initiativer. En sådan stor – og dyr – statusopgørelse blev det altså ikke til ved de 350 år. Spændende om, hvornår og hvordan man vil gribe den sag an. Og om det nås inden næste jubilæum.

- Christian den Fjerdes Ordinans om Toldens Oppebørsel af 12 januar 1632.* Originaltryk i faksimile og transkriberet fra fraktur til antikva og omskrevet til nyere dansk, udg. af Direktoratet for Toldvæsenet ved Kaj Nielsen, 1982. ISBN 87-503-3846-3.
- Dansk Toldhistorisk Bibliografi – 1982 af Tove Wihlborg Andersen og Gunnar Jakobsen,* Direktoratet for Toldvæsenet 1981, 160 s., kr. 87,00, (medlemspris kr. 51,00).
- Bodil Tornehave: Fra Sise til Moms, Træk af det bornholmske toldvæsens historie,* Bornholms Tidendes Forlag 1981, 40 s., ISBN 87-87573-33-4, kr. 48,80, (medlemspris 28,50).
- Toldetaten 350, 1632–1982, Toldhistoriske træk fra Lolland-Falster,* Nykøbing F Distriktstoldkammer 1981, 41 s.
- Bent Jensen: Toldere ved hav og fjord, En beskrivelse af Thisted Distriktstoldkammer og de tidligere toldkamre i Thisted og Nykøbing,* udg. af Museet for Thy og Vester Hanherred i forbindelse med toldvæsenets 350 års jubilæum 1982, 48 s., ISBN 87-980556-5-8.
- Toldetaten nr. 301, januar 1982,* særnummer af personaleblad for toldvæsenet udg. af Direktoratet for Toldvæsenet, 178 s.
- Zise, Toldhistorisk Tidsskrift,* årg. 1–5, 1978–1982, udg. af Toldhistorisk Selskab med tre numre årligt, ca. 40 sider pr. hefte. ISSN 00105-8355. Kr. 36,00 i abonnement. (Toldhistorisk Selskab, Amaliegade 44, 1256 Kbh. K).
- Jens Bruhn: Toldboder – set på grafiske blade,* Toldhistorisk Selskab 1979, 56 s., ISBN 87-87796-01-5, kr. 39,50, (medlemspris kr. 29,50).
- Jens Jensen: Det danske Gendarmerikorps – grænsens gendarmere og smuglere med en efterskrift af Lars Bjørneboe,* Toldhistorisk Selskab 1981, 213 s., ISBN 87-87796-03-1, kr. 148,00, (medlemspris kr. 98,00).